

VIDES POLITIKA: VISPĀRĪGI PRINCIPI UN PAMATSISTĒMA

Eiropas vides politikas pamatā ir piesardzības princips, preventīvas darbības princips un princips, ka piesārņojums ir jānovērš, novēršot tā cēloni, kā arī princips “piesārņotājs maksā”. ES saskaras ar sarežģītām vides problēmām, sākot no klimata pārmaiņām un bioloģiskās daudzveidības zuduma līdz resursu noplicināšanai un piesārņojumam. Vides politika nesēn ir izvirzīta ES politikas veidošanas priekšplānā, jo Komisija ir aizsākusi Eiropas zaļo kursu (2019) kā galveno ekonomiskās izaugsmes stratēģijas virzītājspēku.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 11. pants un 191.–193. pants. ES ir kompetenta rīkoties visās vides politikas jomās, piemēram, gaisa un ūdens piesārņojums, atkritumu apsaimniekošana un klimata pārmaiņas. Tās darbības joma ir ierobežota, ņemot vērā subsidiaritātes principu un nepieciešamību panākt vienprātību Padomē tādās jomās kā fiskālie jautājumi, pilsētu un lauku teritoriju plānošana, zemes izmantošana, ūdens resursu kvantitatīva apsaimniekošana, energoavotu izvēle un energoapgādes struktūra.

AIZSĀKUMI UN ATTĪSTĪBA

ES vides politikas izstrāde aizsākās 1972. gada Eiropadomes sanāksmē Parīzē, kuras laikā valstu un valdību vadītāji (pēc pirmās ANO konferences par vidi) paziņoja, ka ir vajadzīga Kopienas vides politika, kas tiktu īstenota papildus ekonomikas politikai, un aicināja izstrādāt rīcības programmu minētajā jomā. Vienotajā Eiropas aktā, ko pieņēma 1987. gadā, tika iekļauta jauna “Vides sadaļa”, kas bija pirmais juridiskais pamats vienotai vides politikai, kuras mērķis ir saglabāt vides kvalitāti, aizsargāt cilvēka veselību un nodrošināt dabas resursu racionālu izmantošanu. Turpmākās Līgumu pārskatīšanās Kopienas saistības vides aizsardzības jomā tika arvien vairāk nostiprinātas, un tika palielināta Eiropas Parlamenta ietekme šīs jomas politikas izstrādē. Ar Māstrihtas līgumu (1993) vide kļuva par oficiālu ES politikas jomu, tika ieviesta koplēmuma procedūra un lēmumu pieņemšana ar kvalificētu balsu vairākumu Padomē kļuva par parasto procedūru. Ar Amsterdamas līgumu (1999) noteica pienākumu integrēt vides aizsardzību visos ES nozaru politikas virzienos nolūkā sekmēt ilgtspējīgu attīstību. Līdz ar Lisabonas līgumu (2009) par īpašu mērķi kļuva klimata pārmaiņu apkarošana ([2.5.2.](#)), kā arī ilgtspējīga attīstība attiecībās ar trešām valstīm. Turklāt Lisabonas līgums piešķir ES juridiskas personas statusu, kas ļauj ES noslēgt starptautiskus nolīgumus. Šie soļi un tādas svarīgas iniciatīvas kā

Eiropas zaļais kurss un [Eiropas Klimata akts](#) nostiprināja ES kā svarīga dalībnieka lomu globālajā vides politikā.

VISPĀRĪGI PRINCIPI

ES vides politikas pamatā ir piesardzības princips, preventīvas darbības princips un princips, ka piesārņojums ir jānovērš, novēršot tā cēloni, kā arī princips “piesārņotājs maksā”. Piesardzības princips ir riska pārvaldības instruments, ko izmanto, ja zinātnisku pierādījumu līmenī pastāv nenoteiktība attiecībā uz iespējamu risku cilvēka veselībai vai videi, kas izriet no noteiktas darbības vai politikas. Piemēram, ja rodas šaubas par kāda ražojuma iespējami kaitīgu ietekmi un ja pēc objektīva zinātniska novērtējuma veikšanas nenoteiktība saglabājas, saskaņā ar minēto principu šis ražojums ir jāizņem no tirdzniecības. Šādiem pasākumiem jābūt nediskriminējošiem un samērīgiem, un tie jāpārskata, līdzko ir pieejama plašāka zinātniskā informācija.

Princips “piesārņotājs maksā” tiek īstenots ar [Direktīvu par atbildību vides jomā](#), kuras mērķis ir novērst vai citādi labot videi nodarītu kaitējumu, kas ietekmē aizsargājamās sugas un dabiskās dzīvotnes, ūdeni un augsni. Uzņēmējiem, kas veic noteikta veida profesionālo darbību, piemēram, bīstamo vielu pārvadājumus, vai darbības, kas saistītas ar dažādu vielu izplūdi ūdeņos, ir jāveic preventīvi pasākumi, ja pastāv potenciāls apdraudējums videi. Ja kaitējums jau ir radies, tiem ir pienākums veikt nepieciešamos pasākumus, lai novērstu sekas, un segt attiecīgās izmaksas. Direktīvas darbības joma ir paplašināta trīs reizes, lai iekļautu ieguves rūpniecības atkritumu apsaimniekošanu, ģeoloģiskās uzglabāšanas vietu pārvaldību un atkrastē veikto naftas un gāzes nozares darbību drošību.

Turklāt vides jautājumu integrēšana citās ES politikas jomās ir kļuvusi par svarīgu principu Eiropas politikā kopš 1998. gada Kārdifas Eiropadomes sanāksmes. Pēdējos gados vides politikas integrācija ir būtiski sekmējusi attīstību, piemēram, enerģētikas politikas jomā, par ko liecina tas, ka vienlaikus tika izstrādāts ES tiesību aktu kopums klimata un enerģētikas jomā un Ceļvedis virzībai uz konkurētspējīgu ekonomiku ar zemu oglekļa dioksīda emisiju līmeni laikposmam līdz 2050. gadam.

Komisija 2019. gada decembrī aizsāka Eiropas zaļo kursu, kam vajadzētu padarīt Eiropu par pirmo klimatneitrālo kontinentu pasaulē. 2021. gadā tika pieņemts [Eiropas Klimata akts](#), kas ES uzlika par pienākumu līdz 2050. gadam panākt klimatneitralitāti un noteica mērķrādītāju līdz 2030. gadam samazināt siltumnīcefekta gāzu neto emisijas vismaz par 55 % salīdzinājumā ar 1990. gada līmeni.

PAMATSISTĒMA

A. Vides rīcības programmas

Kopš 1973. gada Komisija ir pieņēmusi daudzgadu vides rīcības programmas (VRP), kurās noteikti turpmākie likumdošanas priekšlikumi un ES vides politikas mērķi. 2022. gada maijā stājās spēkā [8. VRP](#) kā ES juridiski apstiprināta kopīga vides politikas programma laikposmam līdz 2030. gada beigām.

Tā atkārtoti apliecina septītās VRP redzējumu laikposmam līdz 2050. gadam – nodrošināt labklājību visiem, ievērojot planētas iespēju robežas.

Jaunā programma atbalsta Eiropas zaļā kursa vides un klimata mērķus un pamatojas uz tiem, jo īpaši sešiem prioritārajiem mērķiem:

- sasniegt 2030. gadam izvirzīto siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšanas mērķrādītāju un līdz 2050. gadam panākt klimatneitralitāti,
- uzlabot pielāgošanās spējas, stiprināt izturētspēju un mazināt neaizsargātību pret klimata pārmaiņām,
- virzīties uz reģeneratīvu izaugsmes modeli, atsaistot ekonomikas izaugsmi no resursu izmantošanas un vides degradācijas un paātrinot pāreju uz aprites ekonomiku,
- īstenot nulles piesārņojuma mērķi, tostarp attiecībā uz gaisu, ūdeni un augsni, un aizsargāt eiropiešu veselību un labklājību,
- aizsargāt, saglabāt un atjaunot bioloģisko daudzveidību un vairot dabas kapitālu (it sevišķi gaisu, ūdeni, augsni, mežu, saldūdens, mitrāju un jūras ekosistēmas),
- samazināt vides un klimatisko noslogojumu, kas saistīts ar ražošanu un patēriņu (it sevišķi tādās jomās kā enerģētika, rūpniecības attīstība, ēkas un infrastruktūra, mobilitāte un pārtikas sistēma).

B. Horizontālās stratēģijas

ES 2001. gadā ieviesa savu pirmo **ilgtspējīgas attīstības stratēģiju** (IAS), tādējādi iekļaujot Lisabonas stratēģijā vides dimensiju. Reaģējot uz ANO 2015. gadā pieņemto Ilgtspējīgas attīstības programmu 2030. gadam, Komisija 2016. gadā publicēja paziņojumu “Turpmākie pasākumi ilgtspējīgai Eiropas nākotnei. Eiropas rīcība ilgtspējības jomā”, kurā izklāstīts, kā ilgtspējīgas attīstības mērķi (IAM) integrējami ES politikas prioritātēs.

Komisija 2019. gada janvārī nāca klajā ar pārdomu dokumentu par ilgtspējīgas attīstības mērķiem “[Ceļā uz ilgtspējīgu Eiropu līdz 2030. gadam](#)”, kurā ierosināti trīs scenāriji virzībai uz IAM sasniegšanu. Parlaments ir paudis atbalstu visvērienīgākajam scenārijam, kurā ierosināts virzīt visas ES un dalībvalstu darbības, nosakot konkrētus IAM īstenošanas mērķrādītājus, ierosinot konkrētus mērķuzdevumus 2030. gadam un izveidojot mehānismu ziņošanai par IAM sasniegšanas progresu un tā uzraudzībai.

ES 2011. gadā pieņēma Bioloģiskās daudzveidības stratēģiju līdz 2020. gadam, kurā atspoguļotas saistības, kas paredzētas ANO Konvencijā par bioloģisko daudzveidību (KBD) – galvenajā starptautiskajā nolīgumā par bioloģisko daudzveidību –, kuras puse ir ES. Gatavojoties diskusijām par globālu bioloģiskās daudzveidības satvaru laikam pēc 2020. gada (KBD pušu konference (COP 15)), Komisija 2020. gada maijā nāca klajā ar [Biodaudzveidības stratēģiju 2030. gadam](#) kā visaptverošu, vērienīgu un ilgtermiņa plānu dabas aizsardzībai un ekosistēmu degradācijas apturēšanai un nepieļaušanai. Parlaments 2021. gada jūnijā apstiprināja šo stratēģiju un sniedza turpmākus ierosinājumus tās stiprināšanai.

Saskaņā ar Eiropas zaļo kursu Komisija 2020. gada maijā nāca klajā ar stratēģiju “[No lauka līdz galdam](#)”, kuras mērķis ir padarīt pārtikas sistēmas taisnīgas, veselīgas un

videi draudzīgas. Parlaments 2021. gada oktobrī lielā mērā [apstiprināja](#) šīs stratēģijas redzējumu un mērķus.

C. Starptautiskā sadarbība vides jomā

ES ir svarīga loma starptautiskajās sarunās par vides jautājumiem. ES ir vairāku tādu daudzpusēju pasaules, reģionāla vai apakšreģionāla mēroga vides nolīgumu puse, kuri attiecas uz plašu jautājumu klāstu, piemēram, dabas aizsardzību un bioloģisko daudzveidību, klimata pārmaiņām, kā arī pārrobežu gaisa un ūdens piesārņojumu. ES ir palīdzējusi izstrādāt vairākus svarīgus starptautiskos nolīgumus, kas 2015. gadā tika pieņemti ANO līmenī, piemēram, Ilgtspējīgas attīstības programmu 2030. gadam (kas ietver 17 globālus IAM un ar tiem saistītos 169 mērķus), Parīzes nolīgumu par klimata pārmaiņām un Sendai ietvarprogrammu katastrofu riska mazināšanai. Tā arī kļuva par Konvencijas par starptautisko tirdzniecību ar apdraudētajām savvaļas dzīvnieku un augu sugām (*CITES*) pusi, tādējādi apliecinot savu apņemšanos saglabāt bioloģisko daudzveidību un apkarot nelikumīgu savvaļas augu un dzīvnieku tirdzniecību.

D. Ietekmes uz vidi novērtējums un sabiedrības līdzdalība

Konkrētiem projektiem (privātiem vai valsts), kam varētu būt būtiska ietekme uz vidi, piemēram, autoceļa vai lidostas būvniecība, ir jāveic ietekmes uz vidi novērtējums ([IVN](#)). Turklāt virknei valsts plānu un programmu (piemēram, attiecībā uz zemes izmantošanu, transportu, enerģētiku, atkritumu apsaimniekošanu vai lauksaimniecību) piemēro līdzīgu procesu, ko sauc par stratēģisko vides novērtējumu ([SVN](#)). Tajā vides apsvērumi ir jau integrēti plānošanas posmā, un iespējamās sekas tiek ņemtas vērā jau pirms projekta apstiprināšanas vai atļaujas saņemšanas, lai nodrošinātu augstu vides aizsardzības līmeni. Abos gadījumos apspriešanās ar sabiedrību ir svarīgākais aspekts. Šis process aizsākās ar Orhūsas konvenciju – daudzpusēju vides nolīgumu Apvienoto Nāciju Organizācijas Eiropas Ekonomikas komisijas (ANO/EEK) pārraudzībā –, kura stājās spēkā 2001. gadā un kuras puses ir ES un visas tās dalībvalstis. Tā garantē sabiedrībai tiesības šādās trijās jomās: sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanā vides jomā, piekļuve vides informācijai, kas ir valsts iestāžu rīcībā (piemēram, par vides vai cilvēka veselības stāvokli, ja tas ir skarts), un tiesu iestāžu pieejamība, ja šīs tiesības nav tikušas ievērotas.

E. Īstenošana, izpilde un uzraudzība

ES tiesību aktu kopumu vides jomā sāka izstrādāt pagājušā gs. septiņdesmitajos gados. Patlaban šajā jomā ir spēkā vairāki simti direktīvu, regulu un lēmumu. Tomēr ES vides politikas efektivitāti lielā mērā nosaka tās īstenošana dalībvalstu, reģionālā un vietējā līmenī, un nepilnīga piemērošana un īstenošana joprojām ir svarīgs jautājums. Arī uzraudzība ir ļoti svarīga – gan attiecībā uz vides stāvokli, gan ES vides tiesību aktu īstenošanas līmeni.

Lai pievērstos ļoti atšķirīgajam īstenošanas līmenim dalībvalstīs, ES 2001. gadā pieņēma (nesaistošus) [minimālos standartus vides pārbaudēm](#). Lai uzlabotu ES vides tiesību aktu izpildi, dalībvalstīm ir jāparedz efektīvi, samērīgi un atturoši [kriminālsodi](#) par smagākajiem nodarījumiem vides jomā. Šādi nodarījumi ietver, piemēram, vielu nelikumīgu emisiju vai izplūdi gaisā, ūdenī vai augsnē, nelegālu tirdzniecību ar savvaļas augiem un dzīvniekiem, nelegālu tirdzniecību ar ozona slāni noārdošām vielām un nelikumīgu atkritumu pārsūtīšanu vai izgāšanu. Eiropas Savienības tīkls vides tiesību

aktu ieviešanai un īstenošanai (*IMPEL*) ir ES dalībvalstu, pievienošanās valstu un kandidātvalstu, kā arī Norvēģijas vides iestāžu starptautisks sadarbības tīkls, kas izveidots, lai veicinātu vides tiesību aktu izpildi, nodrošinot politikas veidotājiem, vides inspektoriem un izpildes iestāžu darbiniekiem platformu ideju un paraugprakses apmaiņai.

Komisija 2016. gada maijā sāka [vides politikas īstenošanas pārskatīšanu](#), – tas ir jauns instruments, kura mērķis ir sekmēt ES vides tiesību aktu pilnīgu īstenošanu, to veicot paralēli uzraudzības un ziņošanas pienākumu atbilstības pārbaudei (Normatīvās atbilstības un izpildes programma (*REFIT*)) saskaņā ar spēkā esošajiem ES tiesību aktiem, lai to padarītu vienkāršāku un lētāku.

Kopenhāgenā 1990. gadā tika izveidota Eiropas Vides aģentūra ([EVA](#)), kuras darbības mērķis ir sekmēt vides politikas izstrādi, īstenošanu un izvērtēšanu un informēt sabiedrību par šo jautājumu. EVA 2020. gadā publicēja [sesto ziņojumu par Eiropas vides stāvokli](#) un perspektīvām.

ES arī vada Eiropas Zemes novērošanas programmu ([Copernicus](#)), kas nodrošina satelītnovērošanas datus par zemi, jūru, atmosfēru un klimata pārmaiņām. Attiecībā uz piesārņotājiem, kas izplūduši gaisā, ūdenī un zemē, Eiropas Piesārņojošo vielu un izmešu pārneses reģistrā ([E-PRTR](#)) ir apkopoti svarīgākie vides dati par vairāk nekā 30 000 rūpnieciskajām ražotnēm ES.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlamentam ir nozīmīga loma ES vides tiesību aktu izstrādē. Parlamenta astotā sasaukuma laikā (2014–2019) tas strādāja ar tiesību aktiem, kas saistīti ar aprites ekonomikas rīcības plānu (atkritumi, baterijas, nolietoti transportlīdzekļi, apglabāšana poligonos utt.), klimata pārmaiņu jautājumiem (Parīzes nolīguma ratifikācija, kopīgi centieni, zemes izmantošanas uzskaitē, zemes izmantošanas maiņa un mežsaimniecība ES klimata saistību kontekstā, emisijas kvotu tirdzniecības sistēmas reforma utt.) un daudziem citiem jautājumiem.

Parlaments ir vairākkārt norādījis uz vajadzību uzlabot īstenošanu kā svarīgu prioritāti. Parlaments rezolūcijā “par lielākiem ieguvumiem ES vides pasākumu jomā – uzticības vairošana ar padziļinātām zināšanām un reaģēšanas spēju” kritizēja neapmierinošo vides tiesību aktu īstenošanas līmeni dalībvalstīs un sniedza vairākus ieteikumus efektīvākai īstenošanai, piemēram, paraugprakses apmaiņu starp dalībvalstīm un starp reģionālajām un vietējām iestādēm. Parlamentam devītā sasaukuma laikā (2019–2024) ir bijusi svarīga loma Komisijas saskaņā ar Eiropas zaļo kursu izvirzīto priekšlikumu apspriešanā, jo tas ir gan reaģējis uz priekšlikumiem, gan norādījis virzienus, kuros tas vēlas redzēt turpmākus vērienīgus mērķus un rīcību. Parlaments 2019. gada 29. novembrī izsludināja ārkārtas situāciju klimata un vides jomā Eiropā un pasaulē. 2021. gada oktobrī Parlaments pieņēma [grozīto Orhūsas regulu](#), kas tika apspriesta ar dalībvalstīm un kuras mērķis ir paplašināt piekļuvi informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju vērsties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem.

Parlaments 2021. gadā pieņēma arī [Eiropas Klimata aktu](#), kas ir juridiski saistošs ES klimatrīcībai. Turklāt 2023. gada aprīlī tas apstiprināja tiesību aktus saskaņā ar paketi “Gatavi mērķrādītājam 55 %” nolūkā sasniegt klimata mērķus.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komitejas \(ENVI\) tīmekļa vietnē](#).

Maria-Mirela Curmei / Christian Kurrer
10/2023

